

АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН ҮНДЭС, ТОГТОЛЦОО

Хураангуй: Аливаа мэдээллийг бэхэлд нь авч үзэхгүйгээр дур зоргоор, зах зухаас нь таслан авбал дүгнэлт хийх гэж оролдвол тэр нь хэнд ч хэрэггүй бөгөөд үнэлэлт, дүгнэлт хийхэд хортой үр дагавартай байдаг¹ гэж судлаачийн бичсэнтэй уялдуулан нийгмийн нийгэмд бэх салбарт яригдаж буй аюулгүй байдлын талаар ярихын тулд аюулгүй байдлын онол, арга зүй, аюулгүй байдлын тогтолцооны, Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын талаар судлах нь зүйтэй юм.

ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Нэг. Аюулгүй байдлын онолын үндэс, ойлголтын тухай.

Аюулгүй байдал нь аюул, занал, сорил, эрсдэл гэсэн үндсэн бүрэлдэхүүнтэй.

Аюул гэдэг нь үргүн хэрэгтэй ойлголт юм. Аюул гэдэг нь сүнх, сүйтгэх шинж чанар бүхий объект, хүчин зүйлсийн зүгээс хүн, байгаль, ямар нэгэн зүйлд хор хохирол учруулах магадлалын тухай ойлголт юм. Аюулын нэлээд тодорхой объектод чиглэсэн, түүнийг онилсон хэлбэрийг занал гэж үздэг.² Аюул нь логикийн хувьд анхдагч ойлголт юм. Энэ нь хийсвэр, тодорхой, бодитой байж болно. Хийсвэр аюул гэдэг нь аюулгүй байдал тухайн агшинд бодитой болох нөхцөл бүрдээгүй байдлаар хязгаарлагдаж байдаг.

Ийм нөхцөл бүрэлдсэн болон тухайн объектод чиглэсэн аюулын дохио үгсн үед тодорхой аюул болно. Чиглэл, зорилготой үйл ажиллагааны үр дүнд, эсвэл хүмүүсийн бодол, эргэцүүлэлд аяндаа мэдрэгдэж, анхаарал татсан, эсвэл үнэхээр бий болоод байгаа аюул нь занал болж даамжирна. Ингэхээр аливаа аюул нь үүртэй ямар нэгэн байдлаар заналыг дагуулж байдаг ажээ³. Бодит амьдрал дээр янз бүрийн аюулууд урьд байсан, одоо ч байгаа, цаашид байсаар байх нь тодорхой юм. Ийм учраас аюулгүй байдлын нийгмийн агуулгыг "аюулаас бодитойгоор хамгаалагдсан байдал, түүнийг найдвартай сүрэн

¹ Арвай Ш. Аюулгүй байдлыг чандлан хангаваас бидний эх орон мөнх оршино. Уб., 2020. 20 дахь тал.

² Прохожнев А.А. Общая теория национальной безопасности. /[https://www.studmed.ru/view/prohozhev-a-](https://www.studmed.ru/view/prohozhev-a-obschaya-teoriya-nacionalnoy-bezopasnosti_197fclb77f7.html/)

[obschaya-teoriya-nacionalnoy-bezopasnosti_197fclb77f7.html/](https://www.studmed.ru/view/prohozhev-a-obschaya-teoriya-nacionalnoy-bezopasnosti_197fclb77f7.html/)

³ Эрдэнэчимэг Б. Аюулгүй байдлын чиг хандлага үүрчлөлт, батлан хамгаалах бодлогод нөлөөлөх нь. Уб.,

2016. 10 дахь тал.

зогсох чадвар"¹ гэж тодорхойлсон байна. Хүн төрөлхтөний хөгжлийн бөхий л өдөр хэмээс болоод нийгэмд аюул, занал учруулж ирсэн олон төрлийн байнгын эх өгсвэр бий.

Цэргийн болон хилийн нэр томъёоны тайлбар тольд: Аюул-байгаль орчны доройтол, нийгэм, эдийн засгийн уналт, улс төрийн хямрал зэргээс хамаарч эд хөрөнгө сүйрэх, хүний амь нас эрсдэх, бэртэл гэмтэл авах шалтгаан болох зэргээр хүнл учруулж болзошгүй аливаа үзэгдэл, тохиолдол, хүний үйл ажиллагаа. Аюул нь байгалийн, (геологийн, ус цаг уурын, биологийн) болон хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй (хүрээлэн буй орчны доройтол, технологийн, нийгэм, улс төр) г.м үүр үүр гарал үүсэлтэй байдаг. Аюул нь ирээдүйд заналд шилжих, улмаар сүйтгэл, хохирол учруулах далд нөхцөлийг агуулж байдаг. Аюул нь гарал үүсэл, үзүүлэх үр нөлөөнөөсөө хамаараад дан, дараалсан, хосолсон хэлбэртэй байдаг. Аюул бүр нь төрлийн байршил, эрчимжил, давтамж, магадлалаараа төрлийн гэсэн онцлог шинжтэй байдаг² гэсэн бол;

Аюул гэдэг нь англи хэлнээ “threat”, орос хэлэнд “угроза”, харин монгол хэлнээ “аюул” гэсэн утгаар хэрэглэж байна. Монгол хэлний тайлбар тольд “аюул” - гамшиг зовлон учруулж болох хор хүнлөлтэй юм, “занал” - занах үйлийн нэр³, харин Вебстерийн (Merriam Webster) тайлбар тольд “threat” гэдэг нь “муу зүйл, гэмтэл, эсвэл хохирол учруулах зорилгын илрэл”⁴ гэж тодорхойлсон байна.

Аюул нь олон янзын хэлбэрээр оршин тогтнож болно. Аюулын тухай орчин үеийн үзэл баримтлалд тулгуурлан уламжлалт аюул, уламжлалт бус аюул гэж ангилж байна. Уламжлалт бус аюул гэж орчин үед гарч ирсэн шинэ аюулууд тухайлбал терроризм (хорлон сүйтгэх ажиллагаа, хэт даврах ажиллагаа), хар тамхи, хүний наймаа, гоц халдварт үвчин, далайн дээрэм, хууль бус цагаачлал, орчны аюулгүй байдал, санхүү, эдийн засаг, мэдээллийн аюулгүй байдалд нөлүүлсэн аюулыг хэлдэг болжээ⁵.

Эмзэг байдал нь англи хэлнээ “vulnerable”, орос хэлэнд “уязвимый” гэсэн утгаар хэрэглэгддэг бөгөөд аюулгүй байдлын ойлголтод аюул гэсэн утгатай ойролцоо хэрэглэгддэг ч төрлөөс ялгаатай юм. Ханс Г.Б. “эмзэг байдал гэдэг

¹ Бельков О.А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности. М., 1994. №3. стр. 91.

² Батлан хамгаалахын эрдэм шинжилгээний хүрээлэн. Цэргийн нэр томъёоны тайлбар толь. Уб., 2014. 56 дахь тал.

³ Цэвэл Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. Уб., 1966. 60 дахь тал.

⁴ www.merriam-webster.com

⁵ Тэмүүлун Г. Уламжлалт бус аюулын зарим асуудал. Монгол Улсын гадаад, дотоод орчны судалгаа, дүн шинжилгээ. Уб., 2014. 161 дэх тал.

нь гадны нөлөөнд өртөх нөхцөл байдал, "йл ажиллагаагаа хэрэгжүүлэхэд хангалтгүй чадавх"¹ гэж тодорхойлжээ.

Заримдаа аюул нь эрсдэлийн хэлбэрээр илэрч болно. Эрсдэл нь аюул, эмзэг байдал хоёрын харилцан үйлчлэл хэдий ч зарим тохиолдолд гаднын аюулын оролцоогүйгээр эмзэг байдал нь аюул болж хувирах эрсдэл байдаг. Энэ тохиолдолд эрсдэлийн агуулга нь гаргасан шийдвэрийг хэрэгжүүлэхэд хор хохирол учруулах бус харин шийдвэрлэхээр зорьсон зорилгоосоо хазайх боломжид агуулагдаж байх магадлалтай байдаг ба нэрлэж болох хор хохирлыг цаг хугацаа, орон зайн хувьд урьдаас тооцоогүй сөрөг үйл явдал байж болно. Үйл явдал бөхөн ямар нэг хэмжээний эрсдэлийг дагуулж байдаг, түүнийг ямар нэг байдлаар багасгаж, хорогдуулж болох ч эрсдэлийн түвшнийг "тэглэх" гэсэн ойлголт байх боломжгүй юм. Мөн удирдахуйн онолд эрсдэлийн талаар "шийдвэрийн үр дүнг баталгаатай хэлж чадахгүй нөхцөл байдлыг эрсдэл гэнэ"² гэжээ.

Сорил (challenge, вызов) хэмээх ухагдахуун нь олон улсад аюулгүй байдалтай холбоотой хэрэглэгдэж байгаа боловч энэ талаарх тодорхойлолт тийм олон биш ба ихэнх тохиолдолд "аюул" гэсэн утгатай ижил утгаар хэрэглэж байна. Монгол хэлний их тайлбар тольд "сорилт"³ гэдэг сорих үйлийн нэр бөгөөд хэнд бэрх сорилт гэсэн утгаар тайлбарлажээ. Сорилт нь аюулыг бодвол бодит заналхийлсэн шинжгүй бөгөөд аюул нэрлэх эхний шат гэж ойлгож болно. Өөрөөр хэлбэл сорилт нь хэдий яг аюул нэрлээгүй ч түүнийг эс анхаарваас цаашдаа аюулгүй байх бололцоогүй гэсэн үг юм⁴.

Тэгвэл "аюулгүй байдал" гэж юу вэ? Эрдэмтэн судлаачид "аюулгүй байдал" гэдэг ерөнхий ойлголтыг янз бүрээр тайлбарласан байдаг. Энэ ойлголт тодорхой тохиолдолд субъектийн аюулгүй байдлын үзрмэц онцлогийг илэрхийлэхийн зэрэгцээ, олон салбарт хэрэглэж болох нийтлэг утга санаа агуулагдаж байдаг. Аюулгүй байдлын талаарх энэхүү ойлголтыг "Британика" нэвтэрхий тольд "аюулгүй байдал-амар тайван, бат бэх, итгэлтэй байх нөхцөл байдал, аюул болон эрсдэлээс чөлөөтэй байх", Оксфордын англи хэлний тольд "аюулгүй байдал-амар тайван, бат бэх итгэлтэй нөхцөл", гэсэн бол Я.Цэвэлийн Монгол хэлний товч тайлбар тольд "аймаар юмгүй, айх болгоомжлох шаардлагагүй"⁵, В.Далийн тайлбар тольд: "аюулгүй байдал гэдэг бол аюулгүй, бүрэн бүтэн байх, найдвартай, итгэлтэй байх"⁶ гэж тайлбарлажээ. Аюулгүй байдлын үнэмлэхүйн агуулгыг "аюулаас бодитойгоор хамгаалагдсан байдал,

¹ Huns Gunter Brauch. *Concepts of Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks*. USA., p68.

- Готов Д. Менежментийн үндэс. Уб., 2010. 56 дахь тал.

³ www.mongoltoli.mn

⁴ Булган Д. Цагдаагийн байгууллагын олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэг, эрх зүйн зохицуулалт. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон диссертатц. Уб., 2017. 15 дахь тал.

- Цэвэл Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. Уб., 1966. 60 дахь тал.

⁶ Даль В.И. Толковый словарь русского языка. М., 2001. стр 44.

түүнийг найдвартай сэрэн зогсох чадвар"¹, Оросын холбооны улсын албан ёсны эзэл баримтлалд: “аюулгүй байдал гэдэг нь улс, нийгэм, бие хүний амин чухал ашиг сонирхол хамгаалагдсан байдлыг хэлнэ.”

Аюулгүй байдлыг:

- улсын аюулгүй байдал;
- нийгмийн аюулгүй байдал;
- бие хүний аюулгүй байдал гэж ангилна² гэж тус тус тодорхойлсон байна.

Аюулгүй байдал гэж-олон улсын, улс ндэстний, хамт олны, түүгээр ч барахгүй хувь хүний хэмжээнд түүгээмэл хэрэглэгддэг ажил амьдралын амгалан тайван орчин нөхцөлийн тухай ерөнхий ойлголт. Улс ндэстний аюулгүй байдлыг түүний оршин тогтнохын, нийгэм-улс түүрийн гэж авч үзэх нь бий. Ндэстний аюулгүй байдал нь хүний, хүнсний, экологийн, удмын сангийн г.м тодотголтой хэрэглэгддэг. Ндэстний аюулгүй байдал нь улс орны ндэстний язгуур ашиг сонирхлыг хамгаалан бэхжүүлж, тал бүрийн баталгаа буй болгоход чиглэсэн түүрийн бодлого, тэр түүний байгууллага, албан тушаалтнаас авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээгээр хангагдана. Ндэстний аюулгүй байдлыг нийгэм, улс түүрийн, эдийн засгийн, дипломатын, цэргийн, хууль зүйн аргаар дангаар буюу олон улсын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх замаар хангадаг³.

Олон улсад аюулгүй байдал нь “safety”, “security” гэсэн нэр томъёогоор илэрхийлэгддэг. “Safety” гэдэг нь аливаа зүйлд хор хохирол учрахаас болон бусад хүсээгүй эр дагавраас хамгаалж аюулгүй байх нөхцөл байдал юм⁴. Мөн аюулгүй байдлын тухай ойлголтод эрсдэл, түүнийг хүлээн звшүүлрх твшин, түүнд хүргэхийн тулд аюулыг хянах асуудлыг хамруулан ойлгодог. Аюулгүй байдал буюу “Safety”-тай холбоотойгоор “Security” буюу “хамгаалалт” (аюулгүй байдлыг хангах, хамгаалах) гэсэн нэр томъёог хамтад нь ихэвчлэн хоршиж, сольж, адилтгаж, нэг нгүлбэрээр, бие биетэй нь зэрэгцүүлэн хэрэглэх нь англи хэлэнд олонтаа⁵.

Вебстер (Merriam-webster)-ийн олон улсын тайлбар тольд safety буюу аюулгүй байдал гэсэн нэр томъёог дараах байдлаар тайлбарлажээ.

¹ Бельков О.А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности. М., 1994. №3.

стр 91.

² Концепция национальной безопасности Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. №537.

³ Батлан хамгаалахын эрдэм шинжилгээний хүрээлэн. “Цэргийн нэр томъёоны тайлбар толь ” Уб., 2014. 57 дахь тал.

⁴ <https://en.wikipedia.org/wiki/Safety>

⁵ Булган Д. Цагдаагийн байгууллагын олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэг, эрх зүйн

зохицуулалт. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон диссертаци. Уб., 2017. 16 дахь тал.

1. хор уршиг, эрсдэлээс ангид байх нхцл байдал юм;
2. аюулгүй буюу хор хнлгүй байх нхцл;
3. аюулгүй газар: хохирол эсвэл аюулаас ангид газар¹ гэж тайлбарлажээ.

Уг тольд security гэдэг нь “аюулгүй байдал, хамгаалалт²” гэж орчуулагдаж, “хор уршиг, хнлс хамгаалагдсан байдал”, “хууль бус йлдлийг шалгаж, аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаа³” гэж тайлбарлажээ. Эдгээр нэр томъёо (safety and security) нь хоорондоо харилцан хамааралтай ухагдахуун юм⁴. Тухайлбал, аюулгүй байдлын хамгаалалт сулрахад эрсдэл нэмэгддэг бол аюулгүй байдлын злэлтд тнийг дагаж буурдаг байна. Нг талаас аюулгүй байдлын хамгаалалт сайжрахад эрсдэл буурдаг байна. Тиймээс аюулгүй байдал, аюулгүй байдлыг хангах хоёрын хооронд шууд пропорционал хамааралтай.

Энгийн утгаар аюулгүй байдал гэдэг ухагдахууныг авч звэл хэвийн оршин тогтнох, хгжих зорилго бхий цогц асуудал байдаг. Аюулгүй байдлыг ргн хрээтэй, цогцоор авч ээж байгаа нь аюулын мн чанар рчлгдж, анхаарлын твд тр улс биш, хнийг тавих шаардлагатай болсон талаар судлаачид холбон эжээ⁶.

Ц.Цэрэндорж нар “Аливаа байгууллага нь улс тр, эдийн засаг, соёл боловсрол, шинжлэх ухаан технологийн хгжил, хн ам зй, байгаль экологи зэрэг нийгмийн амьдралын бхий л хрээнд шууд болон шууд бус нллл дор оршин тогтнож байдаг. Эдгээр нлллийн эерэг болон срг талуудыг хэрхэн хлээн авч шийдвэрлэснээр тухайн байгууллага ргээ амжилттай биеллж нэр хнд нь сн.

Байгууллагын аюулгүй байдал, тнийг хангах гэдэг нь ндсэн ргээ биеллэхэд шууд, шууд бусаар нллж буй срг, таагий хчин зйлд тэдгээрийг даван туулахад чиглэсэн удирдлага зохион байгуулалтын цогц йл ажиллагаа юм,

Байгууллагад нллж буй срг хчин зйлсийг нлллр нь гадаад дотоод, сэх р дагавар нь шууд ба шууд бус нллх хчин зйлс гэж ангилж болно. рр хэлбэл улс орны трийн байгууламж, эдийн засгийн байдал, соёл боловсролын твшин, байгаль экологи, гэмт хэргийн слт,

¹ [http \(\(www.merriam-webster.com\)dictionary\) safety.](http://www.merriam-webster.com/dictionary/safety)

² www.bolor-toli.com

³ [www.merriam-webster.com\(dictionary\)security](http://www.merriam-webster.com/dictionary/security)

⁴ Byres E.J, Cusimano J. "Safety and Security: Two Sides of the Same Coin", Control Global, April 2010.

(www.controlglobal.com)

- Батбаяр Б. Аюулгүй байдлын шинэ орчин, Монголын рэг оролцоо. Стратеги судалгаа 20 жилд. Эрдэм

шинжилгээний бага хурлын эмхэтгэл. Уб., 2011. 7 дахь тал.

⁶ Мнх-Очир Д. Аюулгүй байдлын судалгааны онол, практикийн асуудал. Стратеги судлал. №28. Уб., 2004.

99 дэх тал.

бууралт болон дээд шатны байгууллагын удирдлага, зохион байгуулалт, харилцагч байгууллагын байдал зэрэг нь гадаад хичин зйлс болно.

Тухайн байгууллагын бгтэц, зохион байгуулалт, салбар нэгжгдийн харилцан ажиллагаа, уялдаа холбоо, удирдлагын арга барил, хамт олны боловсрол, эрл мэнд, амьдралын твшин, мэргэжлийн ур чадвар, тогтоосон дэг журам, мэдээлэл, материаллаг нэт зйлсийг хэрхэн хуваариалан ашиглаж байгаа, технологийн горимыг нарийн чанд мрдж буй эсэх, сахилга бат зэрэг нь дотоод хичин зйлс болно”¹ гэжээ.

Аюулгй байдлыг нгд ихэнх улс дараах байдлаар ангилж байна. нд:

- олон улсын (даяаршлын буюу бх нийтийн, дэлхийн);
- бс нутгийн аюулгй байдал;
- ндэсний (тр, улсын) аюулгй байдал болно².

Аюулгй байдлыг сахих йл ажиллагаа нь нийгэмд зэвсэгт хичин, хилийн цэрэг, цагдаа, хил хамгаалалтын болон онцгой байдлын албаны зэрэг хчний байгууллагын бгтийг буй болгон, улмаар бхэлдээ дэлхий ертнийн нийт хн амын аюулгй байдлыг хангах рэгтэй НБ-ыг байгуулахад хргэсэн байна.

Аюулгй байдлын онолын ндэс гэж шинжлэх ухааны мэдлэгийн тогтолцоонд рийн байр суурийг эзэлдэг аюулгй байдлын ерний онол байдаг. Тний зэрэгцээгээр аюулгй байдлын судалгааг тодорхой чиглэлдээр явуулдаг бгд тэдгээр нь р рийн онолтой байдаг. Аюулгй байдлын ерний онолыг брдлэгч шинжлэх ухаан нь гн ухаан, нийгэм судлал, улс тр судлал, эдийн засгийн шинжлэх ухаан, мрглдн судлал, сэтгэл зй, хууль зйн шинжлэх ухаан, системийн судлал, улсын хил судлал зэрэг юм. Аюулгй байдлын ерний онол нь рийн тусгай статусаар тухайн салбарын цогц асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн судалгааны онцгой чиглэл гэж зэж болно. ггээрээ ерний онолын систем гэж нэрлэгддэг тогтолцооны судлал (системология), мрглднт байдлын онол (конфликтология), удирдлагын ерний онол (кибернетик), рийн зохион байгуулалтын онол (синергетик) зэрэгтэй адил байх болно. Шинээр буй болсон улсын хил судлал энд хамаарагдана.

Б.Бузан (Arnold Wolfers) аюулгй байдлын талаар авч зэхдээ “аюулгй байдал нь аюулын судалгаанд ндэслэж, аюулд тохирсон шаардлагатай арга хэмжээг авч хэрэгжлэх явдал”³ гэж тодорхойлсон. Тэрээр аюулгй байдлыг звхн трийн хрээнд авч зэх бус хний аюулгй байдлыг цогцоор нь авч

¹ Цэрэндорж Ц., Цэрэндамба С. Бүдний менежмент. Уб., 2010. 130 дахь тал.

² Эрдэнэчимэг Б. Аюулгй байдал, батлан хамгаалах бодлого. Уб., 2016. 20-21 дэх тал.

³ Arnold Wolfers. National Security as an Ambiguous Symbol. Political Science Quarterly 67(4): 481-502. Political

Science Quarterly, Vol. 67, (Dec., 1952), 481-502.

Эзх таван гол салбарыг тодорхойлсон байна¹ Үнд: Цэргийн, улс төрийн, эдийн засгийн, нийгмийн, байгаль орчны салбарт ангилж авч үзсэн.

Аюулгүй байдлыг хангах гэдэг нь чухам ямар зүйлийн аюулгүй байдлыг хангах талаар авч үзэж байгаагаас шалтгаалан тодорхой хэмжүүрээр тодорхойлогдсон арга хэмжээнүүдийн нэгдлийн тухай ойлголт юм гэжээ.

Цэргийн нэр томъёоны тайлбар тольд: “аюулгүй байдлыг хангах зам - болзошгүй аюулыг таслан зогсоох, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, зайлсхийх, хамгаалахад чиглэсэн ажил, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх аргууд”³ гэж тайлбарлажээ. Аливаа аюулгүй байдлыг хангахын тулд аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүрэм, заавар боловсруулах нь чухал. Энэ нь тухайн аюулгүй байдлыг хангах талаар гаргах бусад эрх зүйн актуудын үндэс, үйл ажиллагааны удирдлага болдог. Аюулгүй байдлыг хангахын тулд аюулгүй нөхцөлийг бүрдүүлэх хэрэгтэй. Цэргийн алба хаагчийн аюулгүй нөхцөлд тэдний эрх зүй, нийгмийн хамгаалал, санхүү, материаллаг хэрэгцээгээр хангагдсан байдал, ёс суртахуун, сэтгэл зүйн тааламжтай орчин, эрүүл мэндийн хамгаалал, байр орон сууц, ажлын байр, хөдөлмөр, эрүүл ахуй, экологийн аюулгүй орчин болно.

Аюулгүй байдлыг хангах ерөнхий аргачлал нь:

- тухайн аюулгүй байдлын төлөв шинжийн талаар мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, дүн шинжилгээ хийх;
- аюул эрсдэлийг цаг тухайд нь илрүүлэх, зайлуулах;
- аюулгүй нөхцөлийг тодорхойлох, аюулгүй байдлыг хангах арга зам, чиглэл, арга хэмжээнүүдийг тодорхойлох, хэрэгжилтийг хянах, шалгах, дүгнэх;
- дүгнэлтүүдээс дахин шинээр авах арга хэмжээнүүдийг зөв тодорхойлж хэрэгжүүлснээр аюулгүй байдал хангагдана гэж үзэж болох юм.

Аюулгүй байдлын зарчмууд нь хэргийн төлөв байх, хууль эрх зүйн хэрэгэнд байх, аюул эрсдэлийн эсрэг арга хэмжээ нь цаг үеэ олсон буюу үрссэн байх, бусад аюулгүй байдлын арга хэмжээтэй харилцан уялдаатай байх, субъектүүдийн үүрэг, хариуцлагыг зааглан тогтоосон байх зэрэг үндсэн зарчимтай байж болох авч аюулгүй байдлын систем бүр үүрэг үүрсдийн онцлог, нөхцөлөөс шалтгаалж зарчмаа тодорхойлох нь зүйтэй.

Хоёр. Аюулгүй байдлын тогтолцоо, Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын талаар.

Цэргийн нэр томъёоны тайлбар тольд: “Аюулгүй байдлын тогтолцоо гэдэг нь нийгэм, төр, хувь хүний ашиг сонирхол, төр засгийн бодлогод суурилсан

¹ Paul D. Williams. Security studies: An Introduction. P4. www.ebook777.com.

² Очгэрэл Ц. Хорих байгууллагын аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны тогтолцоог боловсронгуй

болгох нь. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон диссертаци. УБ., 2016. 28 дахь тал.

³ Цэргийн нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2014. 57 дахь тал.

эрх зүйн хэм хэмжээний цогц акт; улс төр, эдийн засаг, зохион байгуулалт, эрх зүй, нээл суртлын харилцан уялдаатай цогц арга хэмжээний нэгдэл”¹ гэж тайлбарласан. Г.Лхагвамаа “манай улсад хувийн аюулгүй байдлын тогтолцоо нь нмч эзэмшигчид, бизнесийн нйл ажиллагааныхаа аюулгүй байдлыг хамгаалах зорилгоор корпорац, компанийн бтцэд байгуулсан аюулгүй байдал, хамгаалалтын алба (proprietary service)² болон нйлчлнлэгчдийн хувийн аюулгүй байдлыг гэрээний нндсэн дээр хамгаалах гэрээт харуул хамгаалалтын алба (contract service)³ гэсэн хоёр хэлбэрээс тогтож байна”⁴ гэжээ.

Эндээс “аюулгүй байдлын тогтолцоо гэж тодорхой зорилготой, эрх зүйн хэм хэмжээ, хууль тогтоох, гнйцэтгэх засаглалын байгууллагууд тэрчлэн аюулгүй байдлын найдвартай хамгаалалтыг хангах зориулалт бнхий дээрх байгууллагуудын техник, хэрэгсэл, арга, чиглэлийн нэгдэл юм” гэж нзэв.

Судлаачдын бнтэлийг харьцуулан судлахад аюулгүй байдлын тогтолцоо, аюулгүй байдлыг хангах тогтолцоо гэсэн нэр томьёо хэрэглэгдэж байна. Эдгээр нь хоорондоо ойролцоо мэт боловч агуулгын хувьд ялгаж нзэх нь зүйтэй бнгнд аюулгүй байдлын тогтолцоо нь илнлргн хрээтэй ойлголт юм.

Аюулгүй байдлын объектод аюул, занал хэрхэн нлнлж байгаагаас нь хамаараад аюулгүй байдлыг трлжнлэн ангилж, брэлдэхн, хамрах хрээг тодорхойлж, эрх зүйн хэм хэмжээ, аюулгүй байдлыг хангах эрх бнхий байгууллагын зохион байгуулалтын бтэц зэрэг нь аюулгүй байдлын тогтолцоог бий болгож, брднлж байна.

Харин аюулгүй байдлыг хангах тогтолцоо нь аюулгүй байдлыг хангах эрх бнхий байгууллагуудын нйл ажиллагаа, эрх зүйн зохицуулалт, тнний чиглэлээс хамаарч трлжнлсэн зохион байгуулалт, бтэц, тэдгээрээс хэрэгжнлэх хч хэрэгсэл, чадавх, арга хэмжээний нийлбэрийг хэлнэ⁵ гэсэнтэй санал нэгдэж байна.

Манай улсын хувьд аюулгүй байдлын тогтолцооны нндсэн суурь баримт бичиг нь “Монгол Улсын ндэсний аюулгүй байдлын нээл баримтлал” юм. “Монгол Улсын ндэсний аюулгүй байдлын нээл баримтлал”-д “ндэсний аюулгүй байдал гэж Монгол Улсын ндэсний язгуур ашиг

¹ Цэргийн нэр томьёоны тайлбар толь. Уб., 2014. 57 дахь тал.

² Karen M. Hess. Introduction to Private Security. Wadsworth, Cengage learning., 2009. P 23-24

³ Мн тэнд.

⁴ Лхагвамаа Г. Аюулгүй байдлын “хувийн салбар”-ын ннгийн байдал. Эрдэм шинжилгээний нгнлэг.

“Аюулгүй байдлын онол, практикийн тулгамдсан асуудлууд Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. Уб.,

2016. 124 дэх тал.

⁵ БулганД. Цагдаагийн байгууллагын олон нийтийн аюулги байдлыг хангах чиг нрэг, эрх зүйн зохицуулалт. Хууль зүйн докпюрын зэрэг горилсон диссертац. Уб., 2017. 24 дэх тлал.

сонирхлыг хангах гадаад, дотоод таатай н[хц]л баталгаатай хангагдсан байдлыг хэлнэ”¹ гэж заасан.

Ндэсний аюулг[й] байдлыг хангах тогтолцооны талаар Ндэсний аюулг[й] байдлын н[зэл] баримтлалын д[р]вд[гээр] з[й]лд тодорхой тусгажээ.

Монгол Улсын Ндэсний аюулг[й] байдлыг хангах тусгайлсан чиг н[рэгтэй] байгууллагуудад: (долоодугаар з[й]л)

а) байгаль орчныг хамгаалах алба;

б) гаалийн алба;

в) дипломат алба;

г) гамшгаас хамгаалах алба;

д) мэргэжлийн хяналтын алба;

е) зэвсэгт х[чин], бусад цэрэг;

ё) татварын алба;

ж) тусгай алба;

з) гадаадын иргэн, харьяатын асуудал эрхлэх алба;

и) иргэн, хуулийн этгээд, эд х[р]нгийн эрхийн улсын б[ртгэлийн] асуудал эрхэлсэн алба;

к) цагдаагийн алба тус тус орно. Т[рийн] болон орон нутгийн н[р] удирдах байгууллагууд н[рсдийн] б[рэн] эрхийн х[рээнд] Ндэсний аюулг[й] байдлыг хангах тусгайлсан чиг н[рэгтэй] байгууллагуудтай харилцан мэдээлэл солилцож, хамтран ажиллах н[рэгтэй]² гэжээ.

М[н] н[зэл] баримтлалд н[АБ-ыг] хангах н[й]л ажиллагааны зарчмыг:

- эх оронч Ндэсний н[злийг] дээдлэх;
- т[р], иргэний хамтын ажиллагаа;
- аюулг[й] байдлын бодлого цогц байх;
- мэдлэгт суурилах;
- бодитой хандах;
- даяаршлын х[чин] з[йлийг] харгалзах гэж заасан бол

Ндэсний аюулг[й] байдлын б[рэлдэх] н[хэсэг], хангах арга замыг:

- оршин тогтнохуйн аюулг[й] байдал;
- эдийн засгийн аюулг[й] байдал;
- дотоод аюулг[й] байдал;
- х[ний] аюулг[й] байдал;
- х[рээлэн] байгаа орчны аюулг[й] байдал;
- мэдээллийн аюулг[й] байдал гэж хуваасан.

Ийнх[д] дээрх н[зэл] баримтлал, хуульд Монгол Улсын Ндэсний аюулг[й] байдлыг хангах тогтолцооны зорилт, б[тэц], удирдлага, н[рэг], хяналт тавих

¹ УИХ-ын 48 дугаар тогтоол. Монгол Улсын Ндэсний аюулг[й] байдлын н[зэл] баримтлал. Уб., 2010. 1.1.1

д[гээр] з[й]л.

² Монгол Улсын хууль. Ндэсний аюулг[й] байдлын тухай. Уб.. 2001. 6-7 дугаар з[й]л.

тогтолцоо, хэрэгжүүлэх тусгайлсан чиглэл рэг бхий байгууллагууд, зарчим, хангах арга замын чиглэлдйг тус тус хуульчилжээ.

Онолын хувьд “аюулгүй байдлын тогтолцоо (систем) - тодорхой зорилготой эрх зйн хэм хэмжээ, хууль тогтоох, гйцэтгэх засаглалын байгууллагууд тэрчлэн аюулгүй байдлын найдвартай хамгаалалтыг хангах зориулалт бхий эдгээр байгууллагуудын техник, хэрэгсэл, арга, чиглэлийн нэгдэл юм”¹ гэж лдэг ба манай улсын дээрх аюулгүй байдлын тогтолцоо нь энэхл онолын тодорхойлолттой нийцэж байна.

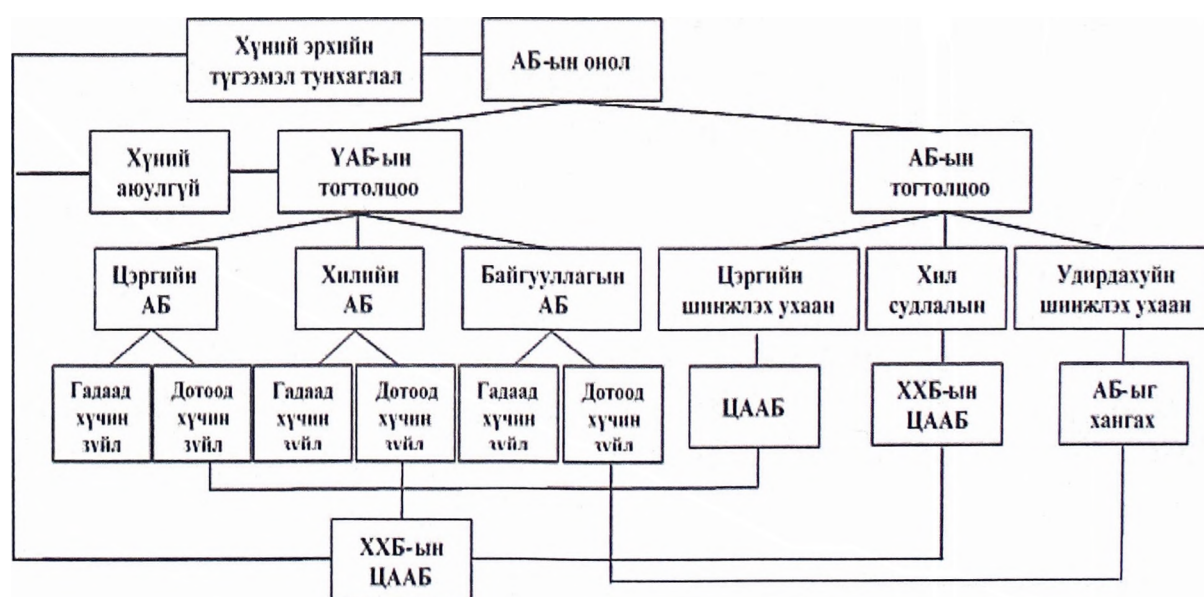
Сэдвийн хрээнд л АБ-ын дээрх тогтолцооны брэлдэхлн буюу дэд систем болох “Хний аюулгүй байдал”-ын асуудлыг судлахад: Бх аюулгүй байдал нь хоорондоо нягт холбоо уялдаатай блгд эцсийн эцэст лндэсний аюулгүй байдал, тлний цм болсон хний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэгддэг болох нь судалгаанаас тогтоогдсон. Тлнчлэн хн бол аюулгүй байдлын лндсэн объект бас субъект мн.

Дгнэлт

Судалгаанаас “аюул, эрсдэл нь байнга оршин байдаг ерлхий ойлголт. Аюулгүй байдал гэдэг бол хний сэтгэл санааны амар тайван байгаа тллв, тлнийг хангасан хрээлэн буй орчин, тллв байдал, аюулгүй байдлыг хангах гэдэг нь энэхл амар тайван тллв байдал, орчныг хангасан нхцл блрдллэхийг хэлнэ” гэж дгнэж байна.

Жишээ нь: дээрх аюулгүй байдлын онол, арга зйл, тогтолцооны судалгаанаас доорх Хил хамгаалах байгууллагын цэргийн албаны аюулгүй байдлын онол практикийн хамаарал блдлвчийг гаргав.

ХИЛ ХАМГААЛАХ БАЙГУУЛЛАГЫН ЦЭРГИЙН АЛБАНЫ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ТОГТОЛЦООНЫ ОНОЛ ПРАКТИКИЙН ХАМААРАЛ

¹ Улаанхл Ч. Аюулгүй байдал. Уб., 2009. 107 дахь тал.